

**ACTITUDS DELS ESCRIPTORS TORTOSINS  
DE PRINCIPI DEL SEGLE XX DAVANT LA POLÈMICA  
SOBRE LES NORMES ORTOGRÀFIQUES**

MIQUEL ESTRAMPES BLANCH

CARME MACIÀ MONTEJANO



# RESUM

La idea preponderant respecte a la codificació de l'ortografia catalana és que és obra de Pompeu Fabra des de la Secció Filològica de l'IEC, que es fixa amb les Normes de 1913 i que la reforma triomfa, malgrat reticències inicials, per la seva necessitat, pel bon fer de Fabra i per l'assenyat de les seves solucions. Ans al contrari, en aquest article se'ns presenta la reforma com a molt polèmica, s'afirma que l'ortografia no pren la seva forma definitiva fins al 1917 i que el seu triomf és el resultat, en definitiva, d'una imposició política més que no pas d'un convenciment social i acadèmic. El que s'intenta és entreveure, a falta de posicions explícites sobre la polèmica, com afecta aquesta el grup catalanista de Tortosa del canvi de segle, a cavall precisament entre la seva adscripció al grup polític que impulsa la reforma i la relació intensa amb alguns dels més destacats antinormistes, en especial amb mossèn Antoni Maria Alcover.

Paraules clau: Codificació, normativització, ortografia, academicistes, tradicionalistes moderns, tradicionalistes antics, catalanistes.

# RESUMEN

la idea preponderante respecto a la codificación de la ortografía catalana es que es la obra de Pompeu Fabra desde la Secció Filològica de l'IEC, que se fija con las Normas de 1913 y que la reforma triunfa, a pesar de las reticencias iniciales, por su necesidad, por el buen quehacer de Fabra y por lo sensato de sus soluciones. Muy al contrario, en este artículo se nos presenta la reforma como muy polémica, que la ortografía no toma su forma definitiva hasta el 1917 y que su triunfo es el resultado, en definitiva, de una imposición política más que de un convencimiento social y académico. El que se intenta es entrever, a falta de posiciones explícitas sobre la polémica, como afecta esta al grupo catalanista de Tortosa de cambio de siglo, a caballo precisamente entre su adscripción al grupo político que impulsa la reforma y la relación intensa con algunos de los más destacados antinormistas, especialmente con mossèn Antoni Maria Alcover.

Palabras clave: Codificación, normativización, ortografía, academicistas, tradicionalistas modernos, tradicionalistas antiguos, catalanistas

# ABSTRACT

The preponderant idea in relation to the codification of the Catalan orthography is that it is the result of the efforts of Pompeu Fabra from the Philological Section of the *Institut d'Estudis Catalans* (Institute of Catalan Studies). It is also taken for granted that it was fixed by the Norms of 1913 and that the reform succeeded, in spite of the initial reluctances, because it was really necessary, due to the expertise of Fabra and due to his sensible solutions. On the contrary, in this paper the reform is presented as really polemical. It is argued that the orthography did not take its ultimate form until 1917 and its success was definitively the result of a political imposition rather than of an academic and social conviction. The aim is to glimpse, in the lack of explicit positions about the controversy, how this has an effect on the Catalanist group of Tortosa at the turn of the century. This group was precisely midway between its appointment to the political group which impelled the reform and its intense relationship with some of the most notable linguists who were against the norms, especially the priest Antoni Maria Alcover.

Key words: codification, normativisation, orthography, academicists, modern traditionalists, old traditionalists, Catalanists.



## **ACTITUDS DELS ESCRIPTORS TORTOSINS DE PRINCIPI DEL SEGLE XX DAVANT LA POLÈMICA SOBRE LES NORMES ORTOGRÀFIQUES**

Miquel ESTRAMPES BLANCH

Arxiu Comarcal Terres de l'Ebre

Carme MACIÀ MONTEJANO

Arxiu Central Jutjats d'Amposta

### **Introducció i plantejament**

Josep Pla afirma de Pompeu Fabra que “ha estat el català més important del nostre temps”. De fet, l'*Homenot* que li dedica són tot un seguit de lloances respecte a la seva persona i obra: equilibrat, convincent, segur, positiu, elegant, discret, precís, simpàtic, culte... I també fa una segona afirmació més que constatable: “la vivíssima, inalterable fidelitat que per Pompeu Fabra guarden tots els seus deixebles”. Només cal llegir l'article de Joan Corominas “Els mestres recordats. Pompeu Fabra (1868-1948)”, inclòs en el seu llibre *Lleures i converses d'un filòleg* (títol que parafraseja tot just les *Converses filològiques* de Fabra), per veure que l'admiració que professa pel seu mestre voreja la veneració.

Contràriament, els adjectius i comentaris que dedica Pla als opositors a les reforma ortogràfica són d'una acidesa que corrou: “...feia l'efecte d'un gavadal d'andròmines esgavellades i inconnexes. Pel seu voltant pul·lulaven les llengües viperines més esmolades del moment...”. És clar que això no sobta en boca d'un escriptor, un grandíssim escriptor; el que sorprèn és que valoracions no tan corrosives però també carregades de menyspreu apareguin en excel·lents estudis rigorosos sobre la normativització, en què es qualifica els detractors de Fabra com a rancis i incompetents.

Nosaltres, des del reconeixement a la feina feta pels estudiosos i des de l'admiració per l'obra dels grans filòlegs, hem volgut, per curiositat i per diguem-ne “higiene” intel·lectual, veure qui eren aquests infamats opositors a les Normes, i a cop d'ull no semblen la colla d'arroplegats que se'ns ha volgut fer veure.

Amb major o menor grau de bel·ligerància, i a part d'alguns dels escriptors més coneguts del moment com Àngel Guimerà, Víctor Català, Narcís Oller, Apel·les Mestres o Josep Pin i Soler, hi trobem personalitats destacadíssimes

dins el món cultural català, que a grans trets serien, entre molts altres: Francesc Matheu, escriptor i editor des de la *Il·lustració Catalana*, president de l'Orfeó Català i de l'Ateneu Barcelonès; Alfons Par, filòleg, traductor i estudiós de Shakespeare, president de l'Associació Wagneriana (un dels compositors preferits dels modernistes) i secretari de la Reial Acadèmia de les Bones Lletres de Barcelona; Jaume Collell, escriptor, periodista i activista del catalanisme i president de diversos jocs florals; l'arquitecte Domènech i Montaner, el del Palau, de l'Hospital de Sant Pau, el redescobridor de les pintures romàniques, etc.; l'advocat, historiador i polític Francesc Carreras i Candi, autor i coordinador de la magna *Geografia General de Catalunya*, salvador de les Drassanes de Barcelona des del seu càrrec de president de la comissió de l'Eixample, transcriptor de multitud de documents medievals, president de la Reial Acadèmia de les Bones Lletres i gerent de la Reial Companyia de Canalització de l'Ebre des de 1924; Ramon Miquel i Planas, editor i bibliòfil, president de l'Institut Català de les Arts del Llibre, propagador i divulgador de la literatura catalana antiga ("La seva obra com a editor de texts fou exemplar, no solament per l'aportació al coneixement de la literatura catalana antiga, sinó també per la qualitat de les edicions", diu d'ell l'Enciclopèdia Catalana).

No cal ni dir que una caterva no ho eren; ans al contrari, entre ells trobem algunes de les persones més doctes del país, amb coneixements profunds del grec, del llatí, del català medieval, de la paleografia, de les llengües estrangeres, etc. i amb unes trajectòries i un reconeixement social i acadèmic indiscutibles. I tal vegada entre aquests caldria incloure també Antoni Rubió i Lluch (ni més ni menys que el president del Primer Congrés de la Llengua i primer president de l'IEC, a més de membre de la Secció Filològica), de qui trobarem més endavant crítiques més que punyents al grup fabrià, per bé que públicament no féu bandera de l'antinormisme. I hem deixat per al final el canonge Antoni Maria Alcover, "l'apòstol de la llengua", de qui parlarem més in extenso.

Aleshores, com qualificaven aquests la colla de la Secció Filològica de l'Institut amb qui s'enfrontaven? En un repàs ràpid, hi ha unanimitat en les desqualificacions: sàtrapes, orgullosos, intransigents, absoluts, despòtics, camarilla, "estrangeristes i imperialistes de poltrona i nòmina", vanitosos o l'eloqüent "entonats".

Òbviament, el que es desprèn de tot plegat és que les dues parts mantingueren un conflicte acèrrim i que el procés no fou tan clar i lluminós com se'ns ha

presentat. Tot això ja ha estat escrit, i tant Mila Segarra<sup>1</sup> com Balsells i Pujol<sup>2</sup> han vingut a convenir que en realitat el triomf de la reforma té una doble significació: d'una banda, és el triomf d'un projecte polític, el de Prat de la Riba, que s'acaba imposant per la força de les institucions, més enllà dels seus valors científics o acadèmics i de la bondat de les solucions proposades; i per l'altra és també el triomf d'un moviment cultural, el noucentisme, que devalua l'obra anterior dels renaixentistes i dels modernistes.

Aquest procés, però, comportà una situació de conflicte que durà una vintena d'anys i que tingué dues etapes. En un primer moment, la reacció el 1913 per part dels grans perdedors de les Normes, els academicistes de tradició moderna, sols davant el consens a què s'havia arribat entre els altres actors implicats amb la publicació de les Normes. Caldrà esperar al 1917 per viure l'episodi més discutible de tot aquest afer: la reforma unilateral de Fabra, la que definitivament fixa la normativa actual, i que modifica substancialment si no la normativa del 1913 en essència, que creiem que també, sí almenys el consens a què s'havia arribat, amb el consegüent esclat d'una formidable polèmica que comporta la dissort de tota una generació que no es mereixia acabar intel·lectualment d'aquesta manera; i en especial la figura del canonge Alcover, que mor solitari, arruïnat i menyspreat després d'una vida incansable en pro de la llengua catalana.

De tota manera, el propòsit d'aquest article no és simplement presentar el conflicte al voltant de les Normes, perquè tot això ja ha estat escrit i descrit en els estudis a què ens referíem. Ens cal situar la polèmica en els seus termes i actors principals per entendre les actituds que prenen al respecte els autors tortosins del tombant de segle i entre aquests (en què incloem Francesc Mestre, Joan Baptista Manyà, Joan Abril i Tomàs Bellpuig), actituds que, ja ho podem dir per endavant, són d'estupor i d'incomoditat, perquè alguns es troben literalment i col·loquialment entre l'espasa i la paret: entre l'afinitat a un projecte polític impulsor de les Normes i la fidelitat personal i intel·lectual amb el canonge mallorquí, a qui alguns dels quals fins i tot li han de regraciar un sou.

1 SEGARRA, Mila. *Història de l'ortografia catalana*. Barcelona: Empúries, 1985. Aquesta autora, membre de l'IEC, té moltes altres publicacions sobre aquest tema i és el referent obligat al respecte; aquí només citem un d'aquests treballs, però es pot consultar a la pàgina web de l'IEC una llista d'aquests.

2 BALCELLS, Albert; PUJOL, Enric. *Història de l'IEC. Volum 1: 1907-1942*. Barcelona: IEC, 2002.

## PANORAMA DE L'ORTOGRAFIA ABANS DE LES NORMES DE 1913

A parer de Joan Martí,<sup>3</sup> abans de les Normes hi havia tres actituds o tres models lingüístics. Un, els academicistes de tradició antiga, que prenen com a model la llengua medieval, pretenen un retorn a la genuïnitat, tenen una visió nacional i per tant volen una llengua vàlida per a tots els territoris. Un segon, els academicistes de tradició moderna, el grup al qual cal adscriure inicialment els catalanistes de Tortosa, que tenen com a model els escriptors dels segles XVII i XVIII i consideren que l'aportació dels dialectes aboca als vulgarismes. I un tercer, els partidaris “del català que ara es parla”, comediògrafs i periodistes barcelonins, que propugnen la variabilitat de la llengua escrita com passa amb la parlada, accepten l'anarquia lingüística i el seu model, lògicament, és el barceloní (curiosament, això mateix succeeix a València amb la varietat apitxada) i que es dissolen quan Frederic Soler *Pitarra* és nomenat mestre del gai saber (aquest grup és aparentment més morfosintàctic i lèxic que no pas ortogràfic pròpiament; valgui com a exemple el fet que sembla que Pitarra mateix fou el primer a utilitzar l'article *el* o el tema del subjuntiu en *í*).

A tot això, irromp amb força un nou grup que serà decisiu en el canvi, els reformistes radicals de l'*Avenç*, comandats per Joaquim Casas-Carbó, grup amb el qual comença a col·laborar un desconegut aleshores Pompeu Fabra, que fa seva la voluntat de reforma si bé no comparteix del tot les solucions que proposen.

La reforma, a grans trets, representa, com veurem, un compromís de tres dels quatre grups implicats. El que ara ens interessa és establir quins usos caracteritzen el grup perdedor, els academicistes de tradició moderna, perquè aquests seran els primers opositors, els que reaccionen ja el mateix 1913, i perquè és tot just el model que constatem que segueixen els escriptors tortosins del moment (fixeu-vos, si no, en com s'escriuen els periòdics *La Veu de Tortosa*, primer, i la *Veu de la Comarca*, després): ús de la conjunció copulativa “y”; plurals en “as”, tot i que també hi sovintegen, en les publicacions locals esmentades, els finals en “es”, segurament perquè és així com ho fa el tortosí; verbs de la segona conjugació acabats en “r” analògica: *veurer*, *creurer*; ús de la grafia “ix” en comptes de la “x” medievalitzant; grafia “y” per als diftongs: *deya*, *may*, *aygua*; imperfects amb “b”: *cantaba*, *arribaba*; ús exclusiu de l'article

---

3 MARTÍ, J.; PRADILLA, M.A.; NAVARRO, P. *Comentari lingüístic de textos*. Barcelona: Columna, 1990

“lo”; ús de “h” en hiatus: *rahons*, *ohia*; absència dels guionets en els pronoms: *deixarse*, *baixarne*; preposició arcaïtzant “ab” en comptes de “amb”; absència de la grafia “ç”; desinències en “a” en les terceres persones: *tenian*, *feyan*; *comensan*, *interessan* (també hi veiem desinències en “e”, un cop més perquè el tortosí així ho fa); apostrofació davant i darrere paraula: *pera'l*, *pero'n*, *no't*; accentuació asistemàtica marcant només la tonicitat i no la qualitat (és a dir, sense accents oberts) en els polisíl.labs; en els monosíl.labs, sense accent diacrític, llevat dels usos a la castellana de la preposició “a'” i la conjunció “ó”; preposició *an*, a mig camí de *a* i *en*; alternança de grafies finals en *ig* o en *tg* i *tj*, segons si afriquen o no en els derivats: *mitj*, però *passeig*; ús de la grafia *ch* final; ús dels grups cultes *ph*, *rh*, *th*...: *rhitme*

Aquests són els usos principals, doncs, del grup catalanista de Tortosa, amb les modificacions previsibles per tal com el tortosí resol alguna de les qüestions proposades, que precisament són el cavall de batalla que havia mogut una anterior polèmica lingüística entre dos pròcers de la Renaixença, com eren Antoni de Bofarull i Milà i Fontanals. Cal tenir presents, a més, el *Proyecto de ortografía* de la Reial Acadèmia de les Bones Lletres i les propostes modernitzadores de Marià Aguiló tot just recuperant usos medievals com els plurals *-es*, les desinències verbals àtones de la 1<sup>a</sup> conjugació en *-es*, *-en*, *-em*, *-eu* i l'ús de l'accent obert a imitació del francès.

## LES NORMES DE 1913, LA VERSIÓ DEFINITIVA DE 1917 I ELS ARGUMENTS DELS ANTINORMISTES

Les propostes ortogràfiques de Fabra anaren modulant-se amb el temps des d'un cert radicalisme en la seva col·laboració amb la campanya de l'*Avenç* (per exemple, supressió de tota *h* o bé noves grafies com *ly*), però la filosofia amb què Fabra emprengué la tasca restà invariable: des d'una posició modernitzadora, es tractava de racionalitzar les grafies i acostar-les al criteri fonètic, per als mots hereditaris, però recorrent a l'etimologia per als mots cultes. És a dir, modernitzar l'ortografia eliminant la castellanització resultat de la Decadència literària i mirant d'establir com hauria evolucionat la llengua des de l'edat mitjana d'haver tingut una vitalitat literària normal; en definitiva, tot una recreació. I això és precisament el que els perdedors de les normes de 1913, els tradicionalistes, retrauen amb més intensitat a la proposta de l'IEC: saltar-se

a la valenta tres segles d'escriptura en català per tal d'inventar-se una llengua inexistent. Cal tenir present que durant els segles XVI i XVII, i en bona part de la primera meitat del XVIII, una cosa és que decandís la literatura, i una altra de ben diferent és pensar que no s'escrivia en català, perquè l'administració en aquells segles continua produint milers de textos en la nostra llengua, textos que són de consulta pública en múltiples arxius del país. I en aquests segles difícilment veurem guionets, ç, l·l, dièresis, accents oberts i altres innovacions que consagra la nova ortografia.

Mirant de resumir, direm que la Secció Filològica de l'Institut es constituí amb mossèn Alcover, poc partidari de començar per la reforma ortogràfica, com a president (primer ho fou Antoni Rubió), i amb una Ponència Ortogràfica (en realitat el nom sencer era Ponència de les Normes Ortogràfiques i Gramaticals) composta de 5 membres de la Secció Filològica, només dos dels quals filòlegs, i un membre per a la Secció de Ciències i un altre per a la Secció Historicoarqueològica (més tard s'hi incorporà Manuel de Montoliu). Aquesta comissió encarregà a Fabra la redacció d'un qüestionari per al seu estudi i discussió. El 24 de gener de 1913 es promulgaren les Normes Ortogràfiques amb 19 vots favorables de 20 possibles, la qual cosa ens fa veure fins a quin punt es tractava d'una transacció entre els partidaris del criteri fonètic i els partidaris del criteri etimològic, amb uns grans derrotats, els tradicionalistes, que només salven els mobles amb uns pocs trets: la grafia ix per al so prepalatal fricatiu sord; invariabilitat dels pronoms ho i hi; manteniment de les formes plenes dels pronoms al costat de les reforçades i d'alguns usos de l'apòstrof prepositiu; accentuació dels mots paroxítons (estudía, continúa); les oclusives finals sonores en les formes verbals cab, sab, reb; manteniment dels cultismes dels nexes grecolatins ph, th, rh i ch en mots que presentin homofonia (fenomen que es reduïa a l'oposició cor/chor); la variant an de la preposició a, i poca cosa més.

Les Normes de 1913 tingueren en general una bona rebuda a desgrat dels tradicionalistes, que emprengueren una campanya de fortes crítiques, tant lingüístiques com personals, centrades aquestes últimes en les figures d'Antoni Rubió i Lluch i de mossèn Alcover. Però calia precisar alguns aspectes (les normes promulgades eren un total només de 24 ) i fixar l'ortografia de moltes paraules, fet per al qual es va designar una subsecció de la Secció Filològica formada per Fabra i dos col·laboradors més. El 1917 es va aprovar el resultat d'aquesta subsecció, el *Diccionari Ortogràfic*, que comprenia 40.000 mots i

que anava acompanyat d'una *Exposició de l'Ortografia Catalana*, un document d'ampliació i modificació de les Normes de 1913 que hom considera el punt definitiu en la fixació de l'ortografia.

Ara bé, aquest document és el resultat unilateral de Fabra i els seus col·laboradors, de manera que revifaren les crítiques dels antinormistes, ara amb més força perquè acusen l'IEC de desvirtuar substancialment algunes de les normes, de trencar l'esperit de consens i perquè tot plegat comportà la ruptura amb Alcover, que ja tenia topades per aspectes administratius (com la pretensió de Fabra d'acceptar com a membre de la Secció Filològica el més que discutit Casas-Carbó de l'*Avenç*, mentre que Alcover proposava l'aleshores becarí Antoni Griera, el de l'*Atles Lingüístic*, vetat precisament per Fabra).

Al nostre parer, als qui acusaven Fabra de violar l'esperit de les Normes no els mancava raó, almenys quant a les formes i el modus operandi. Ja en el redactat de les Normes de 1913 Fabra féu mans i mànigues per deixar com a provisionals aquelles que més el contravenien: redactar "mentre no es convingui de representar la l palatal altrament que amb el símbol ll" és com dir que "mentre no ho pugui canviar...", en unes maniobres que els seus partidaris consideren fruit de la "sagacitat" i l'"astúcia", però que algú pot interpretar més maliciosament. El fet és que amb el nou document s'enterra tot rastre tradicional (llevat de la *ix*), amb la modificació dels usos i excepcions de la dièresi (s'exceptuen les desinències llatines -us, -um; s'exceptuen les terminacions verbals de l'infinitiu, gerundi, futur i condicional, ús en els sufixos -ible, -itat) i de l'accentuació (accentuació de les esdrúixoles acabades en hiat, se suprimeix l'accentuació de les agudes en hiat, se suprimeix la doble accentuació dels homògrafs amb un únic diacrític); supressió d'alguns usos de ç; ús de la consonant sonora en els sufixos -itud, -etud; ús de la consonant sorda en les formes verbals sap, cap, rep; reducció de l'apostrofació a la manera actual; supressió de an; supressió de la distinció cor/chor; i ús del sufix -itzar que explícitament li havia estat vedat en la Ponència.

Els antinormistes prenen nova embranzida sota l'acusació d'unilateralitat de Fabra. A la reacció inicial de 1913 se sumen ara nous pronunciaments de gent que, per respecte al consens transaccional de 1913, les havien acatat de mala gana, com és el cas del mateix Alcover, que no era partidari d'iniciar una reforma ortogràfica quan encara no s'havien assentat unes bases lèxiques i gramaticals vàlides per a tot el domini lingüístic. De manera resumida,

els arguments contraris incidien tant en l'aspecte lingüístic com en el de les formes.

Quant al primer aspecte, criticaven el trencament, per a ells injustificat, amb la tradició que havia perdurat en els segles literàriament grisos; la novetat que representen moltes de les solucions proposades, tant pel retorn a formes perdudes feia més de tres segles com a invencions o fins i tot modismes extrets del francès o de l'italià; la preeminència del barceloní respecte als altres dialectes, o el logicisme gramatical atribuït a la formació personal de Fabra que era vist com a limitador de la creativitat. Sense formar part del grup bel·ligerant, és ben il·lustrativa la polèmica dialèctica de què ens informa Josep Pla entre Fabra i Francesc Pujols, que l'acusa de crear una llengua "gòtica".

Tots els retrets lingüístics anteriors, o almenys bona part d'aquests, són esmenats pels doctes estudiosos profabrians actuals, i no som nosaltres en disposició d'afegir res més al que ja s'ha pontificat. En canvi, els retrets per l'aspecte formal del procés uniformitzador són reconeguts per aquests mateixos estudiosos, només que de manera tímida i passant-hi de puntetes, dins d'un argument exculpatori general com és la seva necessitat, que justificaria els mitjans emprats, i entenent també dit procés com una obra de govern indefugible, que és com reconèixer que és lícit imposar la pròpia veritat. Els antinormistes es dolien de ser apartats, menystinguts, tractats amb despit, de tirania institucional, d'esperit de revenja vers els rebels i d'humiliació davant els correctors. En definitiva, es tracta de la reacció de gent molt preparada però en l'epígon de la seva activitat i en retrocés superats pel nou corrent noucentista. És a dir, un triomf de l'ideari noucentista, com afirmen Balcells i Pujol, i alhora un conflicte generacional, com afirma Josep Pla.

## **LA DISPUTA DE MOSSÈN ALCOVER AMB L'INSTITUT**

Ens enfrontem ara amb un dels episodis més tristos de la cultura catalana del segle XX, pel qual el considerat "apòstol de la llengua" acabarà sol, arruïnat i vilipendiat per gairebé tothom. Hi contribuï, i no poc, el caràcter sanguini del canonge mallorquí, "filòleg de calaixera i de trabuc, gros personatge de reaccions rústiques i primàries" en paraules de Pla; "tossut i banyarriquer", segons Bladé i Desumvila, i "de baix nivell científic i de més baix nivell moral" segons Puig i Cadafalch. No endebades, Mestre, Bellpuig i Manyà li retrauen la violència contundent dels seus escrits i li fan veure la incomoditat

que els produeixen. De tota manera, algunes d'aquestes crítiques, fetes en el moment de màxima efervescència, poden entendre's en aquell context; d'altres de posteriors, semblen fetes només per engrandir la figura de Fabra, un figura amb tant de relleu per si sola que no cal que es rebegeu amb el canonge per exaltar-lo. Ha calgut la intervenció primer de Moll, i després d'altres estudiosos com Maria Pilar Perea (i en part també Mila Segarra) per resituar Alcover com cal i reconèixer que, des d'una altra perspectiva i fins i tot des d'un altre mètode, el que volia el canonge mallorquí era el mateix que volia Fabra, però amb camins distints: "un català literari, un català modern, depurat d'elements forans i apte per a tots els usos socials".<sup>4</sup>

Les envestides de les primeres reaccions antinormistes sovint es van dirigir contra Antoni Rubió, per considerar que havia comès traïció, i sobretot contra mossèn Alcover, perquè, coneixent-li el seu caràcter sanguini i les seves reticències amb les Normes tal com van publicar-se, esperaven les seves reaccions passionals (col·loquialment, diguem que el picaven), com així era. Tot i no estar-ne gens conveçut, Alcover reaccionava de cara, amb contundència i batent-se en el cos a cos (van ser sonades algunes topades amb el canonge Collell, per exemple) en defensa d'unes normes que no li feien el pes i que considerava inoportunes, mentre que Fabra es mantenia callat, suposadament de manera "astuta" o "sagaç".

El 1917, però, es va produir el que molta gent es veia a venir (la "tronada", en deia Carner): l'estrepitós trencament amb la Secció Filològica. Fabra va avançar en la confecció del *Diccionari Ortogràfic* i la reforma de les normes mentre Alcover era absent, primer per malaltia i després per ocupacions eclesiàstiques per la mort del bisbe de Mallorca. Fabra li havia enviat aquell document, però com que Alcover no li havia contestat, decidí tirar pel dret i s'aprovà la reforma en una sessió moguda i amb una maniobra potser sagaç i astuta, però reprobable. Segons el testimoni del mateix Alcover, tot i que sabien que anava a Barcelona cada dimarts i cada divendres, la convocatòria de la reunió per aprovar el document es va fer per a dilluns al vespre, de manera que es va aprovar sense que ell, el president, hi hagués intervingut per a res. Però és que a més, les sessions, una d'elles narrada per Rubió, no

---

4 PEREA, Maria Pilar. "Acords i desacords entre Pompeu Fabra i Antoni Maria Alcover en relació amb les Normes Ortogràfiques", dins d'*Entorn i vigència de l'obra de Fabra: Actes del II Col·loqui Internacional "La lingüística de Pompeu Fabra"*. Tarragona: Cossetània Edicions, 2007

eren ben bé exemplificants. Copiem aquí una carta de Rubió d'una gran eloquència al respecte:

«Com V. considero també la ortografia com una cosa secundària. A mi, ja ho sap V. no m'agrada la den Fabra, pero la he respectada una vegada proposada, i he arribat fins a preposar-me el sacrifici del silenci, quan un amic, per mi tan antic i estimat, com Mossen Collell, me va escriure i dirigir publicament les lletres obertes, que V. ja coneix. Es veritat que no podia estar conforme amb tot lo que allí deia.

Pero ara ja es tracta d'imposar una ortografia sobre una llengua, un patró uniforme en la expressió del pensament. La imposició pren tot el caracter de sectarisme i de tirania, més reproable, i amarga durament els meus darrers anys de vida d'escriptor. Se ns volen imposar mots que jo no he vist mai en els nostres clàssics, ni he sentits en la boca del poble, i sens vol traure fins l'autonomia intel·lectual.

En Fabra, home de gran talent, tal volta el primer dels nostres filòlegs, té tota la superbia d'un sectari i d'un lliberal, que per a mi son les gents més intolerants del mon. Jo sempre he estat conservador per a poguer esser honradament lliberal. No he comprès ni he sentit mai la tirania. La meua noblesa de cor l'ha rebutjada sempre, vingui d'aon vingui. La darrera sessió que l'Institut en ple va consagrar a les noves Normes, o modificacions á elles proposades, va esser la cosa mes desagradable del mon. Fins en Massó va portar la contra a n'en Fabra. Veient-se combatuts en alguns punts, per l'Ors, en Puig i jo, els tres pontífexs de les Normes, en Fabra, en Carner i Mossen Clascar, varen sortir com escapats, sense despedirse de la reunió. Lo pitjor de tot es que'ls sectaris d'aquests apostols, dels quals no negaré mai llurs talents i altes qualitats, son encara mes fanàtics que ells i porten només a les mes absurdes derivacions.

Bon amic meu. La seva carta no pot esser llegida en public, ni comunicada als Patrons de l'Institut. Es massa intima, i fins en lo que respecte de mi diu en ella, me posaria en un compromís. Jo li diré francament lo que penso, i lo que crec que V. deu fer. Vostè te motius de dignitat mes que suficients per a dimitir irrevocablement el seu carreg, en el que tant l'han crucificat, sense permetre que li posin cap "Inri" irrisori. Redacti doncs, una dimissió enèrgica, indicant els principals i "inaudits" motius que l'han obligat a presentar-la. Jo estic segur que els bons amics de V. li donarèm

un desagravi, i si tot-hom calla, seré jo'l que m'adheriré a la seva dimissió, no per lo que té de dimissió, que aço m'contrista, sino per lo que té de protesta contra la conducta dels seus companys. La dimissió de V. fara obrar els ulls als covarts i perucs, i sino pitjor per tots; i fins al menys fara obrar els ulls a tots els Catalans, que a V. l'estimen i el consideren com el més fervent i abnegat apostol de la nostra Llengua. Podrà V. equivocar-se a vegades, en els medis que emplea, pero la seva honradesa, desinterès i salut d'anima, en un mot, ¿qui haurà que la posi en dubte? Si'l Catalanisme no's cura d'aqueixa malaltia de l'exclusivisme, matará la nostra causa. Ja veu V. els mallorquins no'ns poden aguantar: V. y l'Oliver ja se'ns separen. ¿Qui será'l que no vegi la importancia de l'apartament de Mallorca de la nostra causa? Quina pena! Quin cop més fort, Amic estimat<sup>5</sup>...»

Pocs dies després, una segona carta tant o més eloqüent:

«Amic estimat; contesto a correu girat la seva carta que m'ha causat fondíssima pena. Ella m'ha omplert además de preocupacions que s'han unides a les que'm fa passar el meu fill segon, Manuel, a qui tinc greument malalt aci, fa ja uns dies, d'una febre tifòdica. Per aço no estranyi que no sigui jo'l que compleixi l'encarreg que m'encomana de presentar la seva dimissió de President de la Secció filològica al de Ciències, al de la Diputació i al Batlle de Barcelona. Además ha de saber V. que ja no soc President de la secció històrico-arqueològica, desde fa mes d'un any. Jo, gracies a Deu, no he tingut que topar com V. ab tantes desllealtats, ni indelicadeses, ni malifetes, perque en rigor en la meua secció sols hi ha un "manyefla", qui vol fer l'arno, i ho es en rigor, per la debilitat de tots... Per lo demés no s'enmohini per la forma oficial de presentar la seva dimissió. Ja veu lo que han fet ab mi; ni tan sols n'han donat compte en sessió plena, ni se m'ha dirigit un ofici de cortesia, amb les frases de costum, que s'empleen amb el mes modest empleat, ni m'han ofert cap presidencia honoraria. He sortit del càrrec havent estat el primer president de l'Institut, y President General, durant uns cinc anys, com podria surtir un empleat temporer, dels que fan paperetes pel Diccionari. Ja ho veu! Vostè President de l'Institut de la Llengua, ignora que jo ja no fos de l'Institut d'Historia i Arqueologia...

5 *Epistolari d'Antoni M. Alcover (1880-1931)*, a cura de Maria Pilar Perea [recurs electrònic, CD rom]. Palma de Mallorca: Govern de les Illes Balears, 2008. Carta d'Antoni Rubió a Alcover del 9/09/1917, núm. 200\_1

Me pregunta o'm diu V. que no compren com segueixo continuant en l'Institut, és aquí la part confidencial, o la mes confidencial de la meua carta. Jo hi tinc a l'Institut a n'en Jordi, que es el que ha fet la obra mes seria y abnegada, sense treure cap merit a ningú, creant se pot dir la seva magnífica Biblioteca, el fruit mes util i saboros de la fundació. Ademes jo no n'tinc prou amb la catedra per viure. Amb un sou de catedràtic avui no viu un pare de familia. Jo necessito ser membre de l'Institut, y professor de Literatura Catalana, i encara Consul de Grecia. Si deixo l'Institut perdré també la classe de Literatura Catalana. Ja sap V. com les gasten els cacics del Catalanisme, i sobre tot la jovenalla exaltada que'ls segueix i obeeix incondicionalment. He estat molt desgraciat amb els meus interessos i la meua salut, i en la meua vellesa, tinc que servir a dos, i fins tres amos ;Quan envejo la vellesa patriarcal del meu pare! Quins dies aquells!

Ara qualsevol caixista i corrector d'impremta m'esmena la plana, i l'escriure en català m'imposa un sacrifici d'amor propi continuat. Després de 40 anys d'estudiar la llengua, no tinc jo dret d'escriure-la tal com la sento? Que serà de la riquesa i varietat d'estils que tants [il·legible] i sorpreses duen a la llengua, amb aquesta nova concepció d'ella, mecànica i uniforme? Quan llegesc els classics espanyols lo que més m'encanta es aquesta diversitat de llenguatges personals. Ningú va imposar a Santa Teresa els italianismes de Cervantes ni la lògica o artifici de la construcció gramatical, i ja veu, quina gran escriptora resalta, amb tot i la seva ignorancia de la gramatica i de la ortografia. La mateixa "Academia Española" ens dona exemples de tolerancia, respectant i admetent en son si, als que mes l'han detractada, i s'han burlat de les seves regles i gramàtiques...<sup>6</sup>»

En només dos textos trobem bona part de les qüestions que hem estat exposant fins ara: la inoportunitat d'iniciar la codificació per l'ortografia, l'acatament noble de les decisions consensuades a l'IEC com eren les Normes del 13, el caràcter d'estranyesa que produeixen les reformes posteriors, la imposició tirànica d'aquestes, el qüestionament del temperament de Fabra i dels seus seguidors, el despit amb què són tractats els qui no s'avenen als seus dissenys, la iniquitat dels procediments, el sentiment de vergonya i de frustració

---

6 *Epistolari d'Antoni M. Alcover (1880-1931)*, a cura de Maria Pilar Perea [recurs electrònic, CD rom]. Palma de Mallorca: Govern de les Illes Balears, 2008. Carta d'Antoni Rubió a Alcover del 18/09/1917, núm. 201\_2

d'una generació culta davant els nous temps, el poder dels correctors, el gramaticalisme lògic empobridor que se li atribuïa a Fabra... A més, Rubió li aconsella que presenti la dimissió i que això li reportarà l'adhesió i la comprensió de molta gent.

Més enllà de l'anecdòtic, com serà el cas de la famosa "calaixera", que segons Moll "es convertí, per als catalans entusiastes, en una mena d'urna sagrada, d'arca d'aliança de la catalanitat" (es tracta d'una voluminosa calaixera on Alcover desava les seves fitxes de lèxic i que reclamava que la hi tornessin), o de la carta ofenedora que li envià Carner, amb qui no es podia ni veure i de qui Balcells i Pujol recriminen actituds inapropiades en tot aquest afer (com per exemple la carta comminant-lo a acceptar el càrrec de president honorífic sota amenaça de ser destituït, desencadenant del terrabastall), el mateix Moll, al pròleg de l'edició digital del DCVB,<sup>7</sup> n'explica les discrepàncies com a espectador de primera fila:

«Però ben prest aparegueren divergències: unes, d'ordre tècnic, degudes a una diversitat de criteri científic; altres, d'ordre administratiu; i totes, agreujades pel caràcter rústic i agressiu de Mossèn Alcover.

Les úniques divergències que ací interessa de tractar són les referents a la tècnica filològica. Eren prou greus i profundes. La més important afectava la manera d'enfocar la feina lexicogràfica: Alcover defensava de sempre la idea de fer un sol diccionari que contingués la totalitat de la llengua catalana en el temps i en l'espai; és a dir, que fos ensem dialectal, històric i literari. Els altres membres de la Secció Filològica opinaven que calia fer tres diccionaris: el dels dialectes, el de la llengua literària moderna i el de la llengua antiga. Les discussions es feien interminables, i Mossèn Alcover en treia la impressió que hom volia boicotejar el seu gran projecte de diccionari integral substituint-lo per empreses parcials i difícils de delimitar.

Hi havia també discrepàncies sobre el mètode a seguir per a preparar l'Atlas Lingüístic de Catalunya, en el qual treballaven Alcover i Gria. El resultat va ser que Alcover es retirà de l'empresa de l'Atlas, la qual romangué totalment a les mans de Mn. Gria.

En un altre domini menys científic -però també de caràcter tècnic, i potser més perillós per les seves repercussions entre el gran públic-, hi havia

<sup>7</sup> MOLL, F. de B. "Pròleg de l'edició digital", dins del *Diccionari Català-Valencià-Balear* en línia. Recurs electrònic. <http://dcvb.iecat.net/> Última visita: octubre de 2009

divergències referents a l'ortografia, que l'Institut havia normalitzat contra el gust de molts d'escriptors, entre els quals es trobava el mateix Alcover, president de la Secció Filològica de l'Institut.

Les discrepàncies es feren cada vegada més fondes i la tensió cada cop més forta. Mossèn Alcover era un home mancat de tota diplomàcia i les seves reaccions esdevenien massa sovint violentes. Arribà un moment que la coexistència resultà impossible, i el canonge mallorquí se separà dels seus col·legues i se'n tornà la *calaixera* a Mallorca per fer el diccionari amb independència total de l'Institut. Però no quedà en silenci: publicà un llarg manifest en el qual denunciava tot allò que creia dolent o defectuós en l'organització de l'Institut i en la conducta dels dirigents del catalanisme. Aquests mostraren llur reacció contra el rebel mallorquí, qui, insistint en les seves acusacions i atacs personals en altres manifestos encara més durs, produí una defecció massiva d'amistats, i aquell home que havia estat l'ídol popular va acabar essent considerat l'enemic número u de Catalunya.»

L'animadversió dels catalans el dugué a buscar complicitats amb valencians i balears, i d'aquí l'error del canvi del nom, que originàriament havia de ser simplement *Diccionari de la llengua catalana*. A més, li calgué buscar recursos a Madrid, i això hi hagué qui ho considerà una traïció: el rei s'hi interessà personalment i les Corts li atorgaren una subvenció, que s'acaba als sis anys:

«Aquesta subvenció diu que durà sis anys, i que després s'interrompé per retalls pressuposatrís però també per pressions polítiques del grup parlamentari català. És segur que, a part de la posició d'austeritat econòmica del Govern, hi hagué influències especials contra el manteniment de la subvenció. L'ofensiva general contra Mossèn Alcover arribava fins a les esferes ministerials i havia de produir un efecte relativament fàcil si es té en compte que l'objectiu principal de la concessió del subsidi -posar en evidència la fragilitat espiritual del catalanisme polític- ja estava aconseguit amb aquells sis anys d'ajudar esplèndidament a una obra cultural catalana que el catalanisme havia repudiat».

Mestre i Noé, en canvi, no solament no condemna aquesta subvenció, sinó que s'exclama que es critiqui el fet que amb diners que paga tothom es faci promoció de l'estudi de la llengua catalana, de manera que dona un suport incondicional a Alcover, el felicita i l'encoratja.

El 1925 surt un primer prospecte del diccionari:

«Cap a la fi de 1925 publicàrem un prospecte i vuit pàgines de mostra-facsímil del Diccionari, que contenien els articles compresos alfabèticament entre els mots *alena* i *aletejar*. Aquesta mostra sorprengué molta gent, perquè la propaganda dels enemics havia insistit a escampar la idea que el Diccionari seria una obra mancada de serietat, plena de les notes grotesques pròpies de l'estil alcoverí; i hagueren de confessar que les pàgines de mostra eren serioses, ponderades, objectives i concises, com esqueia a una publicació científica.

Suprimida la subvenció, Mn. Alcover quedava en una situació molt delicada. Anava a començar la publicació del Diccionari i havia de plantar cara a les grans despeses que això implicava, sense tenir un nombre de subscriptors que fos suficient, ni de molt, per a cobrir-les. Els subscriptors que tenia en aquell moment eren, en gran part, mallorquins; de valencians en tenia pocs, i de catalans del Principat gairebé cap».

Això no el fa arronsar i compromet el seu patrimoni familiar en l'obra, però la situació és ben trista i acaba morint arruïnat:

«Quina diferència, però, de la disposició del públic de 1901 a la dels anys 30! L'obra que s'havia anunciat com un evangeli entre explosions d'entusiasme i d'adhesió fervorosa, arribava a la seva plenitud enmig de la indiferència dels uns i de l'odi dels altres, com a resultat de les campanyes de Mn. Alcover i de la contrapropaganda dels seus adversaris. Hi havia, també, l'inconvenient de la gran extensió que l'obra hauria de tenir: exigiria dotzenes d'anys per a arribar a terme, i naturalment molta gent estava poc disposta a subscriure's a una obra de la qual era ben problemàtica la continuïtat i molt més insegur l'acabament.

I encara hi havia gent que s'hi hauria subscrit, vista la forma seriosa en què l'obra apareixia; però fins i tot per als de millor disposició existia un inconvenient greu: l'ortografia. El Diccionari no sortia d'acord amb les normes ortogràfiques de l'Institut, i sortia amb una sèrie de contranormes (la *y* grega, la *ch* final, etc.) que feien pràcticament inadmissible el Diccionari per al gran públic. Conseqüència de tot això: subscripció nul·la a Catalunya, i notòriament insuficient a les Balears i a València».

Això és inexacte, perquè sabem que si més no n'hi havia un, de subscriptor

català. Altre cop haurem de fer esment de la fidelitat que Mestre i Noé mostra vers el canonge mallorquí, perquè en cartes del 10/12/1925, núm. 150, i del 9/07/1927, núm. 367, consta que és subscriptor del Diccionari (en la primera li diu que hi compti i en la segona el felicita després d'haver rebut el segon fascicle i l'anima a publicar tota l'obra). A partir d'aquesta, cada cop que li escriu li fa avinent que rep regularment els fascicles.

Continua el relat de Moll:

«El problema ortogràfic continuava perjudicant l'acceptació del Diccionari. Jo proposava a Mn. Alcover de renunciar al seu sistema ortogràfic personal; ell no s'hi decidia, però em digué que, de mort d'ell, jo fes el canvi d'ortografia així com volgués. Per tenir garantia pública d'aquesta bona disposició seva, li vaig demanar d'editar, com a publicació anexa al Diccionari, un tractadet d'ortografia, que jo redactaria, segons les normes de l'Institut. Ell hi vingué a bé, i a la seva mateixa impremta i per compte de la societat editorial que ell presidia, s'imprimí en 1931 la meua *Ortografia Mallorquina*, que obtingué molt bona acollida i s'hagué de reeditar el mateix any. El dia 8 de gener de 1932, morí Mn. Alcover, del tercer atac de feridura».

La intervenció de Moll, doncs, és decisiva per a acabar el conflicte. A partir d'aquí, se succeixen els fets temperants: Normes de Castelló, acceptació de les normes de l'IEC per part de la Reial Acadèmia o segon volum del DCVB en ortografia normativa. Ja fora de l'abast del nostre treball, no podem evitar de fer constar que, al nostre parer, si el secessionisme a les Illes i a València no ha acabat triomfant es deu, segurament, gràcies a la tasca del grup que surt a l'ombra del canonge mallorquí, perquè calgué esperar als anys cinquanta per a fixar la gramàtica valenciana i balear amb les respectives obres de Moll i Sanchis Guarner, precisament. La de l'Institut, malauradament, no podem dir que fos vàlida per a aquests territoris, perquè és en la morfosintaxi on el predomini del barceloní es fa més evident i, alhora, per més que ens dolgui, excloent.

## EL DESCONCERT DEL GRUP CATALANISTA DE TORTOSA

### El nucli catalanista del tombant de segle

A falta d'algun estudi en profunditat sobre els inicis del catalanisme a l'Ebre, la veritat és que a cop d'ull fa certa angúnia de pensar en els múltiples problemes i fracassos amb què es van enfrontar els que al final del segle XIX i principi del XX prengueren consciència de la catalanitat de la zona de l'Ebre; conseqüència, segurament, d'un ambient força hostil, d'una banda, però també de la seva pròpia incapacitat com a grup, d'un caràcter socialment retrògrad i amb inequívocs interessos de classe, d'un catolicisme acèrrim i, llevat potser de Manyà, intel·lectualment pobre: la Renaixença s'emmarca en el corrent del romanticisme conservador, però això és vàlid per al segle XIX; a la segona dècada del segle XX, parlariem de carrincloneria.

Certament la situació que es viu a Tortosa és un atenuant destacable per a aquesta gent. En els segles anomenats de la Decadència és quan precisament Tortosa fa una gran aportació a la cultura i la llengua catalanes. El s. XVI, Despuig exemplifica el nou estil, el Renaixement, i fa una aferrissada i gairebé passional defensa de la llengua catalana davant la castellanització cultural del moment. El segle següent, Francesc Vicent Garcia és el poeta català per antonomàsia. A més, tots dos són homes plenament del seu temps i la seva obra pren relleu dins la literatura i cultura catalana, fins al punt que Albert Rossich afirma que el tortosí esdevé el model de llengua de prestigi a l'època moderna:

«Més d'un cop he aportat testimonis de l'època en aquest sentit: “Les ciutats de Catalunya a ont se parla millor de llengua catalana [...] són les de Tortosa y Lleyda, y d'elles lo à pres la de València”, escriu un personatge de la categoria del rossellonès Antoni Ignasi Descamps i de Tord, el 1666. Pocs anys abans ho confessava també un predicador anònim, excusant-se del seu pobre estil: “Si no és lo llenguatge tant llimat com deuria, servesca'm de excusa lo no esser-me criat en las riberas de Segre, ni de Ebro, sinó entre Empurda y Montaña, ahont se parla lo llenguatge més grosser y çafi de tota Cataluña”. En fi, més revelador que l'existència mateixa d'aquests testimonis és l'absència de testimonis en sentit contrari fins al segle XIX.<sup>8</sup>»

8 ROSSICH, Albert. Pròleg del llibre VIDAL; QUEROL. *Cultura i art a la Tortosa de Renaixement*. Tortosa: Arxiu Comarcal de les Terres de l'Ebre, 2005

El s. XVIII és poc procliu a la literatura de creació, a Espanya en general, i encara més a Catalunya. El XIX viu un esclat literari amb el romanticisme, i Tortosa i aporta una figura com Tió i Noé, molt de tercera fila literàriament però vitalment del tot identificat també amb la seva època. Ara bé, per més que Mestre i Noé, parent seu, el vindiqui com a precursor de les lletres catalanes,<sup>9</sup> i que com a tal, en el sentit de precedent de la Renaixença, aparegui en alguns manuals d'història de la literatura, el fet és que va escriure únicament en castellà; a més, que en les seves obres figurin personatges i temàtiques extrets de l'època medieval catalana no deixa de ser un simple reflex del gust de l'època. Per a acabar-ho d'adobar, cal tenir present que Tió es mostra tal vegada com el primer secessionista lingüístic de la zona:

«...Ya sabemos que somos catalanes, pero ¿nuestra habla es catalana? ¿son catalanas nuestras costumbres? En aquella no hay la enérgica aspereza del catalán, al contrario siendo más suave, se dulcifica todavía más por el contacto con Valencia y Aragón, y nuestra indolencia deducida de la riqueza de nuestro país nos separa en mucho del industrioso afán de los habitantes internos de Cataluña...<sup>10</sup>»

En tot cas és el símptoma d'una clara espanyolització de la zona de l'Ebre –que tant s'havia destacat en els segles foscos de la literatura catalana, i que es mostra com una zona dinàmica i en sintonia amb Catalunya fins a les sotragades que li vénen precisament des del govern espanyol, primer amb la divisió provincial i després amb el traçat del ferrocarril per Reus—. El text citat de Tió és indicatiu de la línia de pensament per la qual Tortosa resta al marge de la Renaixença gairebé del tot, per més que Mestre s'esforci a aparentar el contrari,<sup>11</sup> aliena a un moviment que, des d'uns inicis molt i molt tímids amb el Gaïter del Llobregat, culmina amb factòtums de les lletres catalanes tan destacats com Verdaguer, Oller o Guimerà. Aquest allunyament de Tortosa vers els corrents

9 MESTRE, Francesc. *Temps, vida i obra del polígraf D. Jaume Tió i Noé (1816-1844)*. Tortosa: Lluís Mestre, 1982

10 GONZÁLEZ, Juan Antonio. *L'escriptor Tortosí Jaume Tió i Noé segons les seves obres*. Tortosa: UNED, 2005, pàg. 46 Per a altres referències a Tió, i en general sobre el tortosinisme, vegeu VIDAL, Jacobo. "El tortosinisme. Unes impressions" dins *L'Avenç*, núm. 306, octubre de 2005. En aquest interessant article Vidal desmunta la teoria de Mestre, segurament autojustificativa, segons la qual el tortosinisme era la manifestació local del catalanisme, i el situa, com cal, com a moviment anticatalà i de dretes.

11 MESTRE, Francesc. *La Renaixença de Catalunya i'ls periodistes i literats tortosins del Renaixement*. Sabadell, 1934

culturals presents a Catalunya és una novetat d'aquest segle tan erm, un fet que també sorprèn Rossich en el pròleg esmentat anteriorment, i és alhora un distanciament molt negatiu per a la ciutat, i extensible no solament al camp cultural, sinó social, polític i econòmic, que s'arrastrarà fins ben entrat el segle XX, si és que no perdura encara avui dia.

Amb tot, el que és segur és que Tíó és anterior a la Renaixença, i el fet és que per a trobar algun autor renaixentista caldrà esperar al mateix Mestre i Noé, ja a l'any 1887 en què publica *Lo Cautiu. Monólech en vers*, una obreta escrita en plena producció literària d'autors clàssics renaixentistes. A l'entorn de Mestre i Noé es va aplegant un grup catalanista inicialment actiu, amb campanyes de promoció i defensa de la llengua, la publicació del periòdic la *Veu de Tortosa*, primer, i de la *Veu de la Comarca* després, i amb la projecció política del partit de la Lliga Regionalista. Hi figuren personatges com Joan Abril, Joan Torné (Lluís de Montsià), Anton Añon o els canonges Bellpuig i Manyà.

Ara bé, aquest grup topa amb un ambient fortament espanyolitzat i hostil al catalanisme, tant civil com eclesial. Quant a l'Església, més endavant ens hi referirem en parlar de l'episodi de la pronúncia llatina, que deixa ben palès l'ultracastellanisme d'una institució tan influent, i suposadament propera al poble, com aquella. La seva penetració en la societat tortosina, doncs, sembla que no reïx i el grup difícilment supera la garrotada que representa el fracàs estrepitosos a les eleccions del 1907, en què tot Catalunya vota unànimement els candidats de Solidaritat Catalana amb només dues excepcions: tot just els districtes electorals de Tortosa i Roquetes (en principi foren guanyadors en 40 dels 43 districtes de què constava Catalunya; posteriorment, per renúncia, van guanyar un districte més). Al fracàs polític cal unir un més que tebi ressò cultural, de manera que caldrà esperar als anys trenta per a trobar noves generacions que impulsin, des de nous angles polítics i socials, el sentiment de pertinença a Catalunya i la promoció de la llengua. El perquè d'aquest fracàs no és objecte d'aquest treball, però a falta d'altres explicacions per l'absència de treballs al respecte, pensem que cal atribuir-lo al seu caràcter social reaccionari, en què el que trobem és un grup caciquil més però amb sentiment catalanista, que és l'única novetat que aporten al panorama de control polític i social de les oligarquies civils i eclesials, amb les quals, a més, no dubten de col·laborar en pro dels seus interessos econòmics i de classe. Valgui com a exemple la reprovable actuació de l'arquitecte Abril de la mà dels González: l'enderroc de les muralles, l'eternització de la construcció de

les rampes d'accés al pont o l'esfondrament del sostre del mercat són episodis en què Abril hi està implicat de ple, però que ell nega o fins i tot amaga amb una barra inqualificable.<sup>12</sup> És a dir, que com a grup no signifiquen cap intent modernitzador ni dinamitzador més enllà de la seva adscripció cultural catalana. I és precisament en aquest punt i en aquest entorn que la polèmica per les Normes de l'Institut no solament no els ajuden gens, sinó que acaben d'enfosquir una labor de per si prou dura, per no dir que donen arguments als seus detractors i als secessionistes del tortosinisme.

## **Els usos lingüístics dels escriptors tortosins de l'inici de segle**

Abans de la publicació de les Normes, els qui escriuen en català a Tortosa ho fan, majoritàriament, seguint l'ortografia anomenada tradicionalista, amb alguns filtres conseqüència del seu dialecte nord-occidental. A més, caldria aprofundir en el mestratge que exercia amb tota seguretat el lexicògraf Pere Labèrnia (Traiguera, 1802-Barcelona, 1860), l'obra del qual, el *Diccionari de la llengua catalana ab correspondència castellana y llatina* (1839) dedicada a la Reial Acadèmia de les Bones Lletres de Barcelona de la qual formà part, és unànimement reconeguda com de gran solidesa, veritable referent per a un territori diocesament a cavall entre el Principat, València i Aragó.

Per corroborar-ho només cal fer una llegida dels dos periòdics que publiquen i veurem com segueixen la majoria dels trets lingüístics atribuïts als tradicionalistes, com dèiem en pàgines anteriors. Lamentablement, la *Veu de la Comarca* deixa d'editar-se regularment el 1909, i amb ella s'acaba la veu oficial del grup, de manera que no trobem una posició oficial i explícita al voltant de les normes del 1913 ni tampoc sobre les del 1917. Per a trobar una nova publicació periòdica en català caldrà esperar al *Butlletí espiritual de la Mare de Déu de la Cinta*, el 1919, promogut per Mestre, Bellpuig i Manyà, de vida efímera (es dissolgué el 1921, poc després de l'expulsió de Bellpuig i Manyà del seminari; es tracta d'una institució que imita la Lliga Espiritual de la Maré de Déu de Montserrat creada per Torras i Bages el 1899 i amb

---

12 VIDAL, Jacobo. "Joan Abril i Guantabéns. La necessitat d'una desmitificació", dins d'*Ebrencs del segle XIX: Personatges de la història social, política i econòmica del territori ebrenc al segle XIX*, coord. Núria Gil Duran, Col·l. Universitat Rovira i Virgili, sèrie Campus Terres de l'Ebre 1. Tarragona: Publicacions URV, 2009

la qual mantenia lligams). Caldrà esperar fins al 1927 per a trobar una altra publicació periòdica en la nostra llengua, per bé que bilingüe, *Vida Tortosina*, i poc després precisament un setmanari d'esports, *Crítica*, el 1931, també bilingüe, totes dues en un català pretesament normatiu però encara deficient. Ara bé, *Vida Tortosina* correspon a la iniciativa d'un altre grup generacional políticament lligat a Acció republicana (Mayor, Sánchez, Domingo, Cid i altres), fora, consegüentment, dels nostre enfocament.

Així doncs, davant la inexistència d'un posicionament explícit sobre les Normes (hem fet una ullada pels diaris de l'èpoc i per la revista *La Zuda* i no hi hem vist res al respecte), cal fixar-se en la hipotètica evolució (o involució) dels autors un cop publicades les Normes. Segons Àngels Massip:<sup>13</sup>

«La postura de Mestre davant les *Normes* de l'Institut vol ser conciliadora: aconsella de seguir-les però creu que no és cap mal greu que els que no en són partidaris emprin les “velles usades pels invictes autors del nostre Renaixement”. Hem de tenir en compte que a Tortosa molts dels escriptors del moment no estan d'acord amb les *Normes* o senzillament no les segueixen perquè no les creuen adequades al tortosí (Vegeu, per exemple, Moreira, Vergés Pauli...). El mateix Alcover, conegut i admirat per Mestre, n'era contrari.»

Beltran, per la seva part, simplifica molt la qüestió en dos grups, que es vindrien a retrobar a partir de 1925:<sup>14</sup>

«D'una banda, els qui veuen en la llengua el patrimoni de tot un poble i no tan sols d'una ciutat o comarca, i de l'altra, els qui, aferrats a les tradicions locals, destaquen sempre el fet diferencial del dialecte, el qual eleven sovint a la categoria de llengua. Els primers solen utilitzar en els seus escrits mots més aviat cultes, encara que no siguin usuals a la zona, i procuren que l'ortografia que empren s'ajuste a les prescripcions més arrelades pertot. Generalment són gent que mira amb simpatia la tasca de redreçament que s'està fent en altres punts del domini i que mantenen contacte amb

13 Massip i Bonet, M. Àngels. “F. Mestre i Noé i la seva actitud davant la llengua (la correspondència amb Mn. Antoni Alcover)”, dins *T(D)* 1, pàg. 16-20.

14 BELTRAN, Joan S. “L'estàndard català a les terres del darrer tram de l'Ebre”, dins Isodor Marí (ed.), *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana, iv. Àrea 3. Lingüística Social*. Palma de Mallorca: Universitat de les Illes Balears. Pàg. 543-554.

intel·lectuals barcelonins o valencians, amb els quals col·laboren més o menys activament. Els segons, en canvi, pretenen que el seu llenguatge escrit siga una fidel transcripció de la parla local, tot i que, la tal transcripció la fan generalment utilitzant moltes convencions ortogràfiques del castellà. Fins i tot hi ha intents, reeixits o no, de sistematitzar o codificar les dues posicions...

Malgrat aquestes diferents actituds, es fa evident que a partir del 1925, i més clarament del 30 en avant, es va produint un atansament entre les dues posicions i que bona part dels escriptors, inclosos els costumistes (amb alguna excepció), van adoptant progressivament, almenys a nivell ortogràfic, les convencions promogudes per l'Institut, tot i tenint en compte amb més o menys complaença la possibilitat d'enriquir el lèxic local amb les aportacions que els arriben dels altres parlars o d'adequar la morfologia pròpia del dialecte a la que s'aferma com a normativa a les altres zones.»

Aquests dos textos són força imprecisos. Ens cal recórrer, doncs, a qui més ha treballat la qüestió, en un treball minuciós, acurat i sistemàtic, que és Albert Aragonès.<sup>15</sup> Aquest estudiós distingeix tres grups:

—model tradicional, amb l'ortografia primer tradicional i més tard normativa, però amb la morfologia del català dels clàssics o del valencià actual: Vergés Pauli i Mestre i Noé.

—model regionalista, amb una ortografia personal amb moltes vacil·lacions, que pot ser alhora normativa i tradicional, i amb la morfologia del català tortosí: Joan Moreira i Enric Bayerri.

—model fabrià, amb l'ortografia normativa i la morfologia del català central: Joan B. Manyà, Tomàs Bellpuig, Sebastià Juan Arbó i Joan Cid i Mulet.”

Cal aclarir, però, que Aragonès estén el seu estudi fins als anys trenta, que és el límit d'aquest treball nostre, i que a més inclou trets morfosintàctics i lèxics que són fora del nostre camp d'estudi, centrat en l'ortografia. I és des de la perspectiva de l'ortografia que voldríem perfilar una mica més la caracterització que en fa.

---

<sup>15</sup> ARAGONÈS, Albert. “La llengua catalana dels escriptors tortosins de principis de segle XX”, dins de *Llengua i literatura a les comarques de la diòcesi de Tortosa*. Benicarló: Onada Edicions, 2003

D'entrada, cal distingir entre els textos autògrafs dels publicats, que han passat per una impremta amb el seu corrector en nòmina –i recordem que els correctors són un dels esglaons fonamentals en l'activisme pronormatiu–. De textos manuscrits, malauradament, no n'hem pogut veure tants com voldríem (n'hem llegit d'Abril, de Mestre, de Bellpuig, de Bayerri i de Manyà), però ens refermen en la impressió general, veient el conjunt, que de català en sabien poc, cosa que explica les nombroses vacil·lacions i contradiccions –que Aragonès atribueix només al segon grup però que en realitat, llevat d'alguna excepció, és generalitzable a tots els autors que analitza–. Si més no, que el que no dominaven en absolut són les Normes: amb les del 1913 poc o molt se'n surten tots, però valgui com a exemple que el mateix Bellpuig ha de demanar ajut a mossèn Alcover perquè no entén determinades regles i li cal saber-les per a una nova edició de *L'art d'escriure bé* (n'hi va haver cinc, d'edicions: 1<sup>a</sup> i 2<sup>a</sup> del 1913, 3<sup>a</sup> de 1922, 4<sup>a</sup> de 1930 i 5<sup>a</sup> de 1934, estudiades també per Aragonès, que n'ha fet una edició crítica). Si precisament el màxim difusor de l'aprenentatge de la llengua es mostra perdut amb les regles del 1913, i les del 1917 no les usa almenys fins als anys trenta, en una omisió que no sabem si és voluntària o com a conseqüència del desconeixement, com cal esperar que les apliquen apropiadament tota una generació d'autors que l'estudien pel seu compte i a través de l'obra del mateix Bellpuig?

La segona precisió fa referència al primer grup, que Aragonès considera com a model tradicional, en el qual caldria incloure també Joan Abril. Cal reconèixer que Mestre s'aboca inicialment a escriure segons les Normes de 1913, però també és cert que mai les aplica correctament i, sobretot, que no aplica mai les del 1917 sinó escadusserament, en segons quines paraules o contextos i al costat de formes no normatives. En paraules seves:

«En l'ordre ortogràfic, lo millor fora seguir les *normes* dels *Estudis catalans*: los no partidaris, tampoc farán obra destructora si empleen les *velles* usades pels invictes autors del nostre Renaixement.»

En aquest sentit és quan pren rellevància, també, el comentari que feiem suara respecte al paper dels correctors en els usos lingüístics. Aragonès, veient diferències en els textos de Mestre, conclou que aquest usa formes més normatives quan s'adreça a un públic no tortosí, però a nosaltres ens fa la impressió que les diferències es deuen no únicament al canvi de registre segons els interlocutors, que potser sí, sinó a la intervenció de correctors, i especialment

forans. Un exemple d'això són les diferències entre les diverses edicions, tres en total, de l'obra d'Abril *Un capítol de la meva actuació a Tortosa*, en què la segona edició, feta a Sant Feliu de Guíxols, s'ajusta molt més a la normativa que la tercera, de 1931, feta a Tortosa, segurament per la intervenció del corrector d'aquella població gironina, i no pas per criteris lingüístics del mateix autor. No s'entén, si no, com en un mateix text conviuen l'apostrofació prepositiva del 1913 amb les formes plenes de 1917, o la presència del sufix *-isar* al costat del modern *-itzar*, o les contínues vacil·lacions en l'accentuació dels diacrítics i d'esdrúixoles acabades en hiat, a més de l'ús deficient de la dièresi, els veritables cavalls de batalla de l'exacerbació de la polèmica a partir de la reforma unilateral de 1917.

Pel que fa a Vergés Pauli, la seva posició ambigua respecte a la catalanitat de la llengua (d'un secessionisme manifest a un difús reconeixement de la unitat lingüística), amb la definitiva assumpció de les Normes ortogràfiques de manera parcial als anys trenta (però mai de la morfosintaxi), pensem que cal relacionar-la amb la seva condició de corresponsal del *Rat Penat* de València, que també presenta oscil·lacions i vacil·lacions fins que signa les Normes de Castelló de 1932. Ho podem resseguir a través dels seus escrits explícits al respecte, seleccionats ja per Albert Aragonès en l'estudi citat. Inicialment afirma:

«(1909: 32): Com tenim gramática propia y gramática... parda, no volem, ni voldrem may *catalanisá* la llengua nostra, porque això equivaldria á desnaturalisarla y ferla desapareixe. [...] La llengua tortosina, diferent de totes les demás del mon, subsistirà en lo mateix dret á la vida que tenen les que s' parlen á Catalunya, Vasconia, Galicia, Valencia, Mallorca... Vergés Pauli (1909: 468): Dona gust sentí parlá al pagés. Es la llengua tortosina, que no ha sigut, que no es, que no sirá may la llengua valenciana ni la catalana. (Vergés Pauli, 1909: 531-532): La unificació de la llengua catalana se justifica als pobles que la parlen y sols se diferencien entre si, uns per la puresa filològica, atres per admetre veus exòtiques, tots porque en la part ortogràfica fan alló: Cada maestrico tiene su librico. Pero quan se conta en una riquesa de veus com la nostra; quan per causes topogràfiques y étniques l' us ha sancionat locucions que son típiques del país; quan gramaticalment mos separa un abisme de les atres llengües ¿per qué mos se vol negà 'l dret á parlá y escriure en tortosí?»

Mentre que el 1934 el discurs ha canviat;

«(1934: 148): Procurem catalanitzar, en lo possible, nostra llengua quan s'expressa en forma literària; però no arribant a extremismes que puguin desfigurar-la i desnaturalitzar-la. Esta transigència no pot ni deu fer se extensiva, per exemple, a les seues genuïnes manifestacions de caràcter popular, a la conjugació dels verbs, a la majoria de noms de pila, etc. Per amor a la nostra pàtria i per respecte a la memòria dels nostres pares, conreem, estimem, glorifiquem, orgullosos de nostre tresor llingüístic, la dolcíssima parla que viurà tant com Tortosa.»

És ben significatiu que el mateix Bayerri afirmi de Vergés que utilitza el model del *català que ara's parla* de Pitarra, un model, com ja hem dit anteriorment, no estrictament ortogràfic sinó morfosintàctic, i alhora un dels moviments instigadors de la reforma tot basant-se en el parlar de la capital, juntament amb el grup de l'*Avenç*; posició en què se sustenta bona part de les reformes fabrianes, i que de manera eloqüent condueix realment al secessionisme i l'autarquia, amb clares tendències centrífugues a Tortosa i a València, que cal relacionar alhora amb la seva corresponsalia del *Rat Penat*.

Respecte a Bellpuig, cal fer veure també que si bé és cert que assumeix d'immediat l'ús de les Normes de 1913, i fa incloure el subtítol de "Acomodada a les Normes de l'Institut d'Estudis Catalans" a *L'art d'escriure* bé des del mateix moment de la seva edició el 1913, també ho és que fins al 1930, any de la quarta edició de l'obra, no veiem un clar ajustament a les normes de 1917, mentre que en la tercera edició, de 1922, continua ignorant alguna de les normes més discutides, com per exemple la de l'apòstrof prepositiu. Compareu, si no, la frase de l'edició de 1922: "Los que no saben llatí, poden buscar-li a la paraula son femení, son derivat o'l present d'indicatiu de son verb corresponent, i's resoldrà desseguida'l dubte.." (pàg. 7, regla g-c), amb la versió de 1930: "Els que no saben llatí, poden buscar a la paraula son femení, son derivat o el present d'indicatiu de son verb corresponent, i es resoldrà desseguida el dubte...".

Aquest mateix fet, el de no usar part de les normes diguem-ne revolucionàries de 1917, ja l'hem constatat també en Mestre i el consignem també per al *Butlletí de la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de la Cinta*, en què escriu també Manyà, per bé que el poc temps en què es manté l'edició no ens permet

veure una evolució al respecte. De Manyà, per tant, poca cosa podem dir, si no és que per edat no pertany exactament a la mateixa generació renaixentista a què pertanyen Abril, Mestre o Bellpuig, i sembla no tenir dubtes sobre quines normes aplicar, per bé que tampoc no les domini adequadament. En aquest sentit, Manyà forma part clarament del tercer grup, tal com l'adscriu Aragonès, si bé aquest grup, cronològicament, viu una realitat que ja ha canviat substancialment i són aliens a les polèmiques de les dues dècades anteriors. Sobre aquests, i en especial sobre Cid i Mulet, una ullada als seus manuscrits (a l'ACTE hi ha digitalitzada una part de la seva correspondència) ens referma en el fet que les conviccions poden ser unes o altres, però que el coneixement lingüístic és més que migrat, perquè som ben lluny de trobar-nos davant de textos diguem-ne "correctes" ortogràficament, la qual cosa no obsta perquè diguem de Cid que és clarament profabrià.

Finalment, Aragonès té tota la raó de parlar de models personals en al·lusió a Bayerri i Moreira. De fet, un i altre, juntament amb Vergés, i amb matisos, són més proclius al secessionisme, o almenys presenten una expressa ambigüitat al respecte. Aragonès recull l'excusa dels autors segons la qual els seus treball etnològics, adreçats a un públic tortosí, s'han de vehicular amb la llengua dialectal, però nosaltres ens decanem a pensar que en realitat cal buscar una afinitat ideològica, i en algun cas fins i tot de familiar, de tots tres amb el bauisme i el tortosinisme que aquest moviment propicià, i, sense fer-ho evident enlloc, és lògic pensar que foren els més beneficiats per les discussions sobre la normativa, en uns moments en què algunes de les acusacions més punyents contra Fabra i els de l'IEC fan referència al centralisme lingüístic barceloní. En el cas de Bayerri, d'ideologia clarament tradicionalista, també és molt plausible de creure que la seva actitud de no adopció de les normes de l'Institut cal buscar-la en les relacions que mantingué amb la Reial Acadèmia de les Bones Lletres. Vegem a propòsit una carta de Bayerri a Alcover en què li expressa aquests dubtes i en la qual ens fa avinent la seva intenció de crear una acadèmia de la llengua tortosina, potser a imitació dels antinormistes que també van crear una Acadèmia de la Llengua Catalana en paral·lel a la Secció Filològica de l'Institut:

«...Se tracta d'un asunto aón lo seu consell pòt fer-hu tot. Nombrat, fa pòc, Directó de l'Arxiu Municipal de Tortosa, i encarregat de fomentà les seues tradicions i historia, crec que mos vindria com anell al dit una

“Academia de historia i de Llengua tortosina” ón hi puguessen càbre los mols jóvens i homens granats estudiosos d’eixa comarca.

Tinc pensat de posâ com a llengua “oficial” dels treballs que’s fassen, lo “tortosí” tal i com lo parlem ara, en totes les seues frasses, modismes i ditxos caracteristichs. En aixó trobem alguna diferencia de parés, pero dins de la més cordial armonia. Algú voldrí posá lo catalá “oficial”, barceloní, tal com l’escriu la “Veu de Catalunya” i’l ensenyen a l’Institut de Estudis Catalans. La majô part creu més avinen conreâ lo nostre, lo “tortosí” de casa, escribin-lo com lo parlem, sense “t” en los adverbis de mòdo (fácilmén, cláramén), omitir-la també en paraules com “damún”, “diferén”, “amenaçán”, “tenín”, “desfèn” (gerundis), “tan”, “documen”, “obstan”, “mol”, etc.

Jo crec, “salvo meliori judicio” de Vostè, que a Tortosa no hi ha de cabre més catalá que’l “tortosí”, en totes les seues varietats dialectals propies i exclusives seues, i que fen “tortosí a Tortosa”, fem “patria catalana” i “verdadê catalanisme”, que no consistix en “centralisá” la llengua, acomodan-la a la de Barcelona, sino en respectâ les varietats comarcals tan expressives i elegáns.

¿Li sembla bé que s’escrigue en “tortosí” tal com lo parlem? ¿O mos hem de acomodâ als de la “Lliga” de Barcelona, en “be” d’una “unitat” purament material del llenguatge?

Li quedariem en extrem agrahts que mos digués lo seu paré en la seguritat que’l seguiríem de bona voluntat.

Com a penyora del nostre agrahtimén tinga la bondat d’honrar-mos acceptàn lo carrec de Presidén honorari de la nostra Academia, que oferirem a sols dos més: lo Diputat pel nostre districte, Dr. Villar, i’l veterano Felip Pedrell, musicòleg.<sup>16</sup>»

Ja hem dit més amunt que en la postura de Bayerri al respecte cal tenir en compte també la seva relació amb la Reial Acadèmia de les Bones Lletres, de la qual forma part i per a la qual, al seu Bolletí, publica alguns articles. És ben significatiu que el president de la Reial Acadèmia de les Bones Lletres durant molts anys fou Francesc Carreras i Candi, tot just els anys de major efervescència contra les normes, i que Carreras, un dels màxims capitosts

<sup>16</sup> *Epistolari d’Antoni M. Alcover ...* Carta d’Enric Bayerri a mossèn Alcover, del 20/04/1922, núm. 355

antifabrians, des de l'any 1924 fou el gerent de la Reial Companyia de Canalització de l'Ebre, l'empresa més influent a la zona d'aquell temps, i que per tant el càrrec l'obligava a sovintejar contactes amb Tortosa, fruit dels quals el seu llibre *La navegació pel riu Ebre* (1940). També des d'aquell moment, de tant en tant el seu nom apareix per un motiu o altre en la premsa periòdica local.

## **La relació amb mossèn Alcover**

Citant Albert Aragonès, "Alcover va visitar Tortosa almenys tres vegades: el 1901 va exposar l'Obra del Diccionari a Mestre i d'altres..., el 1902 se va reunir amb Mestre, Bellpuig, Garcia Girona i altres col·laboradors ... i el 1918 que va anar a casa de Manyà i es trobà novament amb Mestre... Recordem també que Alcover, el 1915, havia escrit el pròleg de les *Giripigues tortosines* de Mestre i Noé".

Mestre, com ja s'ha dit, manté una fidelíssima amistat amb Alcover en tot moment, es mostra entusiasta devot de les seves iniciatives i l'exculpa en la disputa amb l'IEC. No s'està, però, d'aconsellar-li contenció en les formes i de fer-li veure que la situació l'incomoda, actitud que també veiem en les cartes de Bellpuig i de Manyà. Per a Mestre, la victòria no l'ha de buscar Alcover en manifestos incendiàris, sinó en la consecució de l'obra del Diccionari. Com tampoc s'està de mostrar la decepció que li reporta el rumb del catalanisme amb la desaparició de Prat de la Riba i de la, literalment, "fatuïtat" dels nous ambient culturals.

«Mon estimat i distingit amic: M'ha causat fondíssima pena la lectura del Manifest que V. publica en lo darrer nombre del Bolletí. Deploro que les circumstancies l'haguen obligat a donar-lo a la publicitat i tant com això, i mes que això, me condòl la injustícia que s'ha comés a V. I lo greu no està en les ratlles per V. escrites, sino en l'enfilall de desenganys, preocupacions i decepcions que haurà trobat en lo camí abans de decidir-se a llansar al públic lo que per bé de Catalunya convendria que no hagués passat.

A mi m'ha contristat molt porque sóc home d'ideals i de sentiments i V. es la encarnació dels mateixos dins de l'espiritualisme català. ¿Qui pot negar-ho? Ningú que tinga foc al còr i llum a l'enteniment. Si V. tè la costúm d'arxivar les cartes, busque entre elles una de meua y veurá que allavors já'm planyia de que la "Calaixera lexicogràfica" hagués de sortir de casa seua. Hi ha còses a la vida que son Providencials i la felis victòria que va obtindre immediatament despres del seu romiatge pels pòbles, es una d'elles. V. no sòls va deixar col-

laboradors per a l'”Obra del Diccionari”, sino devòts de la mateixa i de V. Per això triomfà totseguit i es per l'amistat i la coneixensa es lo mes afuat esperó per al treball.

M'affligix debò debò lo que ha V. li passa, pero no'm sorprèn. Fà temps que estic en desacòrt amb cèrts procediments i orientacions que tant venen a desnaturalisar l'ideal catalaniste. La manca d'un cap o director en lo regionalisme, fà que ningú s'entenga. Volen fugir de “una quefatura”, per a no imitar als partits historics, i cauen del cantó d'una anarquia o d'un govern de taifes. L'”autoritat”, p'el sòl fet d'esser-ho, no vòl dir “cacicat”: tot al contrari; lo caciquisme naix d'una autoritat despòtica i amoral. La manca d'un cap en lo nacionalisme ha sigut causa de retraiments per part de gent ofesa, de decepcions i de l'engendre de tants “super-homes” en la capital del Principat. En una paraula: massa fatuïtat i massa homenatges: fà temps que a la nòstra terra tot se fa apoteossicament teatral. Per un malentès dels nòstros pares, en la seua època, com sab V., la literatura, l'art i la història de Castella era la de Catalunya. Avui hi ha mes consciencia, pero no la suficient per a eixir al pas de cèrts fantàstics barcelonins, mutiladors de la mòrta tradició, dotats d'esperit d'estrangeria, creadors d'esclusivismes i extravagancies, com si a Catalunya no hi hagués a-on mirar, ni a-on a-dependre, ni originalitat per a crear dins de lo nòstre. Per aixó surten tants traductors i naixen tantes obres sense suc ni muc. Ningú vòl esser deixeble: tots aspiren a la categoria de Mestres i de fundadors d'escòles i sistemes. Fà fàstics lo parlar-se i recordar certes tonteries i desviacions del bon sentir. ¡Quina diferencia! Ans lo servir a la Pàtria era un estimul. Pero l'ambició está en servir-se de la Pàtria per a pujar i presumir.

Mes no'n parlessem mes per por que la ploma s'esvalòte. V. deu cridar de nou, en mon concepte, a les pòrtes dels amics Cambó i Puig i Cadafalch. Tots dos tenen talent, còr gran i nyirvi catalá. Me sembla que un i l'altre admiren, com jo, en la persona de V. a l'home mes insigne i al Apòstol mes gran de la Llengua Catalana.

Si contra, lo que no crec, ni l'atenguessen, allavons V. “fasse una crida” i veurá, dins dels pòbles de Llengua Catalana, un alsament an honor de V. i de l'”Obra del Diccionari”. Si li manquen recursos pecuniaris, obrirém una llista i farem un col·lècta. V. no deu ni pòt desmaiar: lo “Diccionari” no pòt

tindre altre nòm que'l de "Diccionari de Mn. Alcover".<sup>17</sup>»

I en una altra de posterior:

«Mon estimadíssim amich: Lo 20 de Setembre vaig sortir de Tortosa, aont acabo d'arribar-hi despres d'un viatge a Madrid Barcelona i Olost de Lluçanès. He trobat lo "Bolletí" últim i l'he llegit tot amb detenció. Durant lo viatge han sigut molts los que me'n han parlat, regoneixent lo seu calvari i la injustícia comesa amb V. Soc un bon amic de V. i això m'obliga a la major sinceritat.

La meua opinió es que ha donat massa amenitat al seu escrit en defensa propia. Tal volta "concentrant mes" i tractada la qüestió amb mes energia, hauria conegut V. un efecte mes immediat. Això no vòl dir que'ls aimants de les nostres reivindicacions no sentiguem la ofensa que se li ha fet. Això ho té ben probat i jo ben comprovat. Tots la censuren i tots estan, o millor dit, estem disposats al major sacrifici per ajudar-lo moral i materialment i per a enaltir a l'Apòstol, consagrat pel gran Prat de la Riba (q. a. c. s.) i admirat per tots los aimadors de la nostra hermosa llengua. V. té cap i mans, activitat i constància. Demané'ns l'auxili i la cooperació i tots mos llansarem al treball.

Crèguem. Tire al carrer lo seu famós "Diccionari". Calmarà així la ansietat de tots, aixecará lo mes soberbi pedestal a la Llengua Patria i Catalunya, Mallorca i Valencia i totes les terres aont se parla vindrán joiosos al seu costat afanyosos d'admirar-lo i mostrar-li la sua mes fonda gratitut. ¿Qui del mon deturaria l seu pas devant d'este homenatge? Ningú: es l'obra massa coneguda i'ls sacrificis seus massa sabuts.<sup>18</sup>»

Transcrivim una última carta de Mestre perquè ens situa en el conflicte generat a la diòcesi per la pronúncia llatina, conflicte que es pot resseguir a través de l'obra del mateix Mestre *La llengua en les iglésies. Pronunciació llatina, predicació i ensenyança del catecisme* (1920). Aquest fet tan simple com és pronunciar segons quines grafies llatines amb fonètica catalana o castellana provoca una batalla eclesial tan impensable avui dia com exemplificadora dels moltíssims entrebancs amb què es toparen els catalanistes ebrencs d'aquell temps. I és causa de cessament de Bellpuig i Manyà com a professors del

---

17 *Epistolari d'Antoni M. Alcover ...* Carta de Mestre a Alcover de 19/06/1918, núm. 404

18 *Epistolari d'Antoni M. Alcover...* Carta de Mestre a Alcover de 14/11/1919, núm. 004

seminari, fet que els abocarà a la necessitat d'acceptar diners per treballar en l'obra del Diccionari. En tot aquest afer, Mestre demana ajut a Alcover com a eclesiàstic i com a lingüista, que ja havia publicat a la Veu de la Comarca un opuscle sobre el tema en forma de separata.<sup>19</sup>

«Mon estimat amic: La seua grata carta del 31 d'Octubre la vaig rebre lo dia 3 del mes que som. Pensava contestar-la a l'un-demà, pero un costipat molt fort m'ha privat de fer-ho. Desseguida la vaig llegir a Mn Bellpuig i ell mateix reconeix que sols ell i jo tindréu vocació per a ajudar a V. en la seua exemplar i patriòtica empresa. Lo Dr Manyà està molt delicat de salut i això'l reté a Gandesa fa sis mesos. Per atra part no crec que tinga l'activitat necessaria per a fer lo que tots voldriem. En això com en tot l'"habitat i la voluntat" fan Mestres i ell la practica en atres coses tal volta mes meritissimes. Es un gran amic nostre, pero la malaltia'l priva de actuar mes activament.

L'estudiant Martí ja mos ajudaria, pero está atemorizat per la gran guerra que mos ha declarat lo Bisbe, lo Vicari General i'l Rector del Seminari, des del dia en que'l Provisor va retirar les llicencies en "plé Còr" (Chòr) al Canonge Beltran per haver pronunciat "Angelus" conforme natros expresém la "g". Això va promoure un gran escandol, precisament en los moments en que s'havien de celebrar los Jocs florals del 25 de Mars, en los quals vaig suar la gota negra per evitar un fracàs.

Resultat de tot. Cessants Mn Bellpuig y Mossen Manyà (los dos germans) de Catedratics del Seminari. Per a reparar tanta injusticia hem acudit al Nunci i al Metropolitá, demanant la jubilació del Bisbe, segrestat pel Vicari General, home rencorós i atrabiliari. ¿no pot V. ajudar-mos a la Nunciatura? Si pot li agrairém.

Jo recurriré de nou al Nunci per a posar-li en coneixement un atre atropell del dit Sr. i que per culpa seua haurém de suprimir la Missa dominical de la Lliga Espiritual de la Mare de Deu de la Cinta. Jo com a President de dita Lliga no puc consentir aqueixa persecució inicua i a l'objecte je escrit un llarguíssim article defensant la nostra llengua i'ls seu legal imperi dins de les Iglesias. Se publicará en lo número de Novembre del nostre "Bolletí".<sup>20</sup>»

19 ALCOVER, Antoni. *Estracte del Estudi sobre Pronunciació Llatina*. Separata de *La Veu de la Comarca*, núms. 234-236, 1908, publicat anteriorment al *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, maig-juny 1908

20 *Epistolari d'Antoni M. Alcover...* Carta de Mestre a Alcover de 10/11/1920, núm. 235

La relació epistolar de Manyà amb Alcover és molt més minsa. En transcrivim una en què accepta treballar per a ell i li manifesta, com Mestre i també Bellpuig, que les seves diatribes no el beneficien i que el millor per a ell és acabar la seva obra:

«...Me diu Mn. Bellpuig que soc invitat de vosté a omplir cédules per al diccionari. Acepto ben gustós la invitació no sols per l'afecte que tinc a vosté i a la nostra llengua si no també per la retribució que'm vindrà molt oportuna, car la malaltia m'ha retrassat economicament, i la paga, com veste sab, no es llarga en les actuals cirunstancies. Lo dilluns, si Deu vol, me'n torno a Gandesa una altra temporada. Puc omplir cédules de qualsevol materia que conega, pero preferiría assumptes agrícoles. Espero indicacions de vosté, si les creu oportunes. Me pareix que'l gandesà té diferències prou notables del tortosí per a fer-ne cedules apart.

Natres també ham passat un Calvari si no tan public, pot ser tan amarg con el de vosté, pero també conservem la força de l'espirit[.]

No soc jo qui per a donar consells a vosté pero l'amistat me dona franquesa per a dir-li que la millor manera de contestar als seus enemics es trevallar de ferm per nostra llengua estimada. Arribarà dia que Catalunya farà justícia al apostol innegable de la seua llengua.

En quant als manifestos, respectant les expansions nobles de la seua anima dolorida, crec que un sol ben clar i ben seré hauria fet mes bon efecte. Això lluny de ser una reprensió, es una advertencia (pot esser errada) d'amic ver y affm...<sup>21</sup>»

En una carta del 10 d'abril de 1922 li dona les gràcies per les 262 ptes. que ha rebut per les cédules, fet que confirma que hi va estar treballant a sou.

D'entre tot el grup, de Bellpuig és de qui es conserven més mostres epistolars. La seva relació va ser afectuosa i sincera, però no exempta d'algunes crítiques per part d'Alcover, especialment perquè s'entreveu que no estava gaire satisfet amb la tasca de Bellpuig com a col·laborador a sou del Diccionari. Alhora, Bellpuig es lamenta massa sovint de les precarietats pecuniàries que diu que passa i també li retrau fogositat en la dialèctica contra l'Institut i altra gent. En una carta a Moll veiem com se'ls va oferir de treballar-hi i, en el to queixós que caracteritza moltes de les seves cartes, es dol de no traure'n més diners:

---

21 *Epistolari d'Antoni M. Alcover...* Carta de Manyà a Alcover de 5/02/1921, núm. 057

«Vaig folgar-me'n molt de la notícia que en donà el bon amic Mn. Manyà d'haver començada ja la redacció definitiva del nostre diccionari tan delerat. Jo esperava que, acabada la replega del vocabulari en la qual vaig fer tot lo que vaig poder i tan bé com sabia, se m'hauria ofert alguna cosa més, com ho donaven a entendre les següents paraules que són les últimes d'una llarga carta de Mn. Alcover adreçada a l'amic D. Francesc Mestre dia 17 de novembre de l'any 1920, encarregant-li que m'invités per col·laborar amb Vs.:

“... De manera que Mn. Bellpuig, si vol, treballant en l'”Obra del Diccionari”, pot ferse un sou molt més gros que el que tenia an el Seminari i ab completa independència de Cacichs i Dèspotes. Ab aquests treballs pot guanyar ben bé 150 pessetes cada més; i quan d'aquí a un any, comense a redactar articles del Diccionari, aon ell porà treballar molt be i en porà guanyar 200 de pessetes a 300, puy llavò porem destinar tota la subvenció an els redactors, havent llicenciats ja els replegadors.

Per poder esser redactors (vostè i Mn. Bellpuig serviran ben bé) cal primer anostrarse i formarse fent de replegadors. De manera que val la pena de que s'hi pensin. Elze convé a caramull...<sup>22</sup>»

Però de diners en va cobrar, són diverses les cartes en què dona constància d'haver-los rebut, de la mateixa manera que també s'ha d'autojustificar per les recriminacions d'Alcover per la discutible utilitat de les seves cèdules.

«Amic i senyor: per correu, certificat, envio un paquet de mil cèdules. N'hi han de labors femenines i pertanyents a les seccions 439-445 o sigue musicals. D'estes últimes puc fer-ne una riquíssima colecció amb la valiosa ajuda d'un bon amic meu, músic eminent. Ja'm dirà V. S. si ho faig bé o què dec corregir.

Estic també preparant materials de les seccions 446-478. Tinc ja molt arreplegat en una llibreta; pero'm falta passar uns dies entre pagesos per a arredonir-ho bé.

Quan vulgue enviar cèdules en blanc, podria fer-ho dirigint-les directament a mi. Me convé molt que'ls meus perseguïdors no se'n enteren de que'm guanyo aixís la vida, perque farien tot lo que puguessen per impedir-ho; per això voldria que fins D. Francesc Mestre (l'únic enterat avui) s'oblidés

22 *Epistolari d'Antoni M. Alcover ...* Carta de Bellpuig a F. de B. Moll del 04/03/1924, núm. 132

de que m'ocupo en tals treballs. Ell, D. Francesc, va quedar-se 4000 cèdules per a omplir-les de les seccions 523, 534 i altres similars. No sé'l que haurà fet fins ara. No va incluit lo "rebut" de les 100 pessetes perque no sé en quina forma s'ha de fer. Espero ordres de V. S.

... En general, si tinc de ser franc, he de confessar que no m'acaba d'agradar lo número de novembre-desembre de 1920: trobo que s'ataca massa gent alhora, i com que entre'ls atacats n'hi han que són amics meus... V. S., tan partidari de que's diguen les coses clares, ja'm perdonarà estes franqueses que m'he permeses estampar contant amb la seua reconeguda indulgència.<sup>23</sup>»

En la carta suara transcrita també veiem un cop més com els excessos verbals del canonge fins i tot desagraden els seus amics. També és de destacar com aquesta col·laboració remunerada vol mantenir-la en secret, cosa que no li serà fàcil:

«Senyor i amic: la postal de V. S. rebuda ahir, m'ha descoratjat. Allà hi han explicats tots els detalls de les cèdules enviades i'l que he de cobrar per cada una i fins la procedència de la subvenció; i això en un postal que passa per tantes mans ans d'arribar al destinatari i en un poble com el nostre que és com un safareig de bugaderes, me temo que'm comprometrà davant els meus perseguïdors que'm voldrien ben afonat (i ells trobaran media per a conseguir-ho) i passant fam i tot. A mi, com ja li vaig indicar a V. S. en altra ocasió, me convindria ara, fins que passe esta ratxada d'odis, viure ben oblidat de tots, sense que'l meu nom sonés per cap banda ni en bé ni en mal, a fi de que'ls meus poderosos adversaris me creguessen ben humiliat purgant lo pecat d'amor a la terra en que m'ha fet naixer N. S.

També m'ha descoratjat la postal perque resulta que les últimes cèdules enviades, de les que jo n'estava satisfet, apenes tenen cap utilitat. No obstant jo hauria jurat (si ara la asseveració de V. S. no'm fes creure'l contrari) que entre les 1517 cèdules que V. S. posa al munt de les "alloure" potser perque jo imprudentment les he titulades "variades", n'hi havien moltes, potser la mitat, potser dues terceres parts perteneixents a seccions que, per no ser d'agricultura ni d'estos oficis dels que's pot fer una coleccioneta regular, jo les poso promiscuament. De lo que estic cert és que an estos paquets hi acostumo a posar los noms d'animals, los de malalties i los de

---

23 *Epistolari d'Antoni M. Alcover ...* Carta de Bellpuig a Alcover del 27/12/1920, núm. 117

atuell i treballs domètics quan tinc la seguretat de no haver-los incluits en aquella colecció del principi que va dir-me V. S. que li havia agradat tant. També estic cert de lo que fa referència a la agricultura propiament dita ho tinc tot tan moralment complet com puga fer-li'l més pintat dels pagesos de la nostra terra, perquè he triats bons pagesos col·laboradors i m'han ajudat amb entusiasme perquè mai he deixat de retribuir-los els seus treballs i molèsties que per mi's prenen; de manera que dels diners que m'ha d'enviar V. S. ja'n tinc bona part de distribuïts. Ara lo que hi ha és que, com vaig consultar-li ja en altra ocasió i V. S. va dir que feia molt bé, en lo que són col·leccions curtetes.

Per lo que fa referència a lo de les paraules "erudites", encara que's troben als diccionaris, no per això deixen de ser ben vives en lo llenguatge tortosí, i va dir-me V. S. que estes sí que li aprofitaven "i més si les feia jo les cèdules d'elles". Referent a la paga que'm done per elles, ja sab que mai m'he queixat: vaig agrair-li l'altra vegada que va pagar-me-les a 7 cèntims i les hi agrairé ara si me les paga a 5.

Me va dir Mn. Manyà que li havia feta una bona remesa i molt rica sobre tot en lo referent a vinya que és lo principal de Gandesa.<sup>24</sup>»

En definitiva, pensem que la tria de cartes que reportem aquí deixa veure com la relació d'amistat dels tres ebrencs amb Alcover és ferma, però amb gradacions: incondicional en el cas de Mestre, més distant quant a Manyà, i de vegades tibant amb Bellpuig, però sempre franca. I també queda palès el fet que la posició dels catalanistes de Tortosa és difícil en tot l'afer de la polèmica per les normes i pel trencament d'Alcover amb l'IEC. I per no repetir-nos, insistim que alhora ens serveixen per veure la distància entre els textos publicats i els textos escrits a mà, distància de la qual s'infereix que els coneixements lingüístics d'aquests són discutibles i que l'assumpció de les normes en la seva formulació definitiva de 1917 no és gens clara.

## **L'aparent esvaïment de les polèmiques**

Els anys trenta marquen el final de la bel·ligerància expressa contra les normes a Catalunya i les Illes i parcialment a València. La Reial Acadèmia de les Bones Lletres el 1931 acaba acceptant la normativa de l'Institut. Poc abans de morir,

<sup>24</sup> *Epistolari d'Antoni M. Alcover ...* Carta de Bellpuig a Alcover de 29/06/1921, núm. 25

Alcover es reconcilia amb Fabra i en conseqüència deixa a les mans de Moll la decisió respecte a la manera de continuar publicant el Diccionari. El 1932 se signen les Normes de Castelló, i durant la dècada dels 50, fora ja de la qüestió ortogràfica, Moll i Sanchis Guarnier publiquen les respectives gramàtiques del balear i del valencià.

Així doncs, de tot aquell terrabastall no en queda aparentment res, perquè a València el qüestionament no és de les normes d'ortografia, sinó de la pròpia naturalesa de l'idioma, en el sentit que no és una proposta diferent sinó un trencament secessionista. Escriure que determinat color és "*roch*" en comptes de "roig" no es justifica en la tradició, l'etimologia ni res que s'hi assembli; es tracta simplement d'un simple desig de diferenciar-se visualment, per més que la realitat fonètica ens diu que són dues maneres de representar gràficament un mateix so, palatal africacat sord (un fet similar, salvant les distàncies, es viu amb el serbocroata, en què els uns escriuen amb caràcters ciríl·lics i els altres, llatins).

La polèmica ortogràfica, doncs, només perdura en la política, però això no vol dir que algun dia no pugui revifar. Bastarà, tal vegada, que algú amb prestigi social i acadèmic es pregunti de debò com és que els correctors en aquest país són tan imprescindibles, que tot i amb això les faltes (i no diguem ja les incorreccions gramaticals) son pertot arreu i comeses en totes les esferes socials; algú amb influència en el món cultural que escolti el que se sent a les aules de català respecte a les excepcions i contraexcepcions de les dièresis, sobre els diacrítics o sobre les eles geminades. Si algú, en el nostre país, gosa posar en qüestió la simplicitat de l'ortografia, caldrà que sigui prou valent per a afrontar, com es temien en el seu moment Alcover i Rubió, la passió que els catalans aboquem des de sempre en l'ortografia, sense que això vulgui dir que la dominem, sinó que la sublimem en el nom del seu compilador. Al qual, el millor homenatge que se li pot fer no és menysprear els seus enemics, la categoria dels quals precisament l'enalteixen, sinó conèixer i usar adequadament el que tant li va costar de codificar.

Data de recepció de l'article: setembre de 2009

Data d'acceptació i versió final de l'article: octubre de 2009